

Miklós Péter

A KOLLEKTÍV BÚNÖSSÉG ELVÉNEK GYAKORLATI ALKALMAZÁSA?

Csanád vármegyei németek a népbíróság előtt

A magyarországi németiség második világháború utáni történetének legtragikusabb momentuma az 1946 januárja és 1948 júniusa között szervezett állami keretek között zajlott kitelepítés volt. Bár a szakirodalomban — a forrásadottságok egyenetlensége és a különböző kútfők eltérő adatai miatt — több adat olvasható a kitelepített magyarországi németek számát illetően, bizonyos, hogy az meghaladta a száznyolcvanezer főt. (A pontosítást tovább bonyolítja az a jelenség, hogy számos kitelepített német később visszatért.¹) 1944–1945 fordulójától a szovjet Vörös Hadsereg uralma alá került ország részben a politikai élet és a közigazgatás újjászervezésével szinte párhuzamosan megindult a németellenes propaganda-hadjárat is — elsősorban a sajtótermékek hasábjain keresztül —, amely a kitelepítések ideológiai előkészítéseként értelmezhetünk. A kelet- és közép-európai — így a magyarországi — németiségnek a Németország területén fekvő megszállási övezetek egyikébe való kitelepítését mind a Szovjetunió, mind Nagy-Britannia, mind az Amerikai Egyesült Államok vezetése támogatta.²

A következőkben — a népbíróságok működési elvének rövid leírása és a régió nemzetiségi adottságainak vázlatos ismertetése után — egy Csanád vármegyei német közösség — az újszentiváni németiség — tagjai ellen lefolytatott népbírósági perek iratai alapján kísérlem meg bemutatni azt, hogy a kollektív bűnösség elve hogyan került gyakorlati alkalmazásra, s vizsgálni, hogy mennyire voltak alaposak és valósak a népügyészség által megfogalmazott vádak. Tanulmányom elsődleges forrásbázisa a szegedi népbíróságnak a Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltárában őrzött anyaga volt.³

¹ Vö. *Tóth Ágnes*: Hazatérték. A németországi kitelepítésből visszatért magyarországi németek megpróbáltatásainak emlékezete. Budapest, 2008.

² Lásd bővebben: *Fehér István*: A magyarországi németek kitelepítése. 1945–1950. Budapest, 1988.; *Tóth Ágnes*: Telepítések Magyarországon 1945–1948 között. Kecskemét, 1993.; *Zielbauer György*: Adatok és tények a magyarországi németiség történetéből. 1945–1949. Budapest 1989.

³ Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára. (a továbbiakban: MNL CSML) Szegedi Népbíróság iratai. XXV. 8. (a továbbiakban: SZNI)

Sajátos funkció jutott az 1945 utáni igazságszolgáltatási rendszerben a népbíróságoknak és népügyészségeknek. A Szovjetunióval és a szövetséges hatalmakkal kötött 1945. január 20-i fegyverszüneti egyezmény tizennegyedik pontja — de már a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front 1944 decemberének elején Szegeden megfogalmazott programja is — leszögezte, hogy a hazaárulók és háborús bűnösök megbüntetésére népbíróságokat szerveznek. Erről a kérdésről az Ideiglenes Nemzeti Kormány 81/1945. M. E. számú rendelete határozott, amely a háborús és népellenes bűnösök ügyét kivonta a területileg illetékes — a kommunisták és a Szövetséges Ellenőrző Bizottság által politikailag megbízhatatlannak ítélt — bíróságok hatásköre alól. A rendelet kimondta, hogy ezeket a bűnöket akkor is meg kell torolni, ha azok elkövetésük időpontjában nem ütköztek jogszabályba, vagy éppen azok végrehajtására irányultak. A polgári személyeken kívül a közhivatalnokok, a fegyveres erők, a rendőrség és a csendőrség embereit is a rendelet hatálya alá helyezték.⁴

A népbíróságokat a törvényszéki központokban állították fel, országszerte huszonnégy működött különböző időintervallumban ugyan, de 1950 áprilisáig. A népbíróságnak öt laikus tagja volt, akiket az öt koalíciós párt jelölt e tisztségre. Melléjük az igazságügy-miniszter rendelt ki jogvégezett tanácsvezető bírót. A vádat a népügyész képviselte, aki felkészült, felsőbb jogi képzéssel rendelkező szakember volt. Az igazságügy-miniszter nevezte ki a helyi nemzeti bizottság javaslata alapján. A népügyészek függetlenségére a kormányzat sokat adott, ezért kiemelkedően magas fizetésük volt, és állásukból bármikor elbocsáthatták őket. A népbírósági ítéletek ellen a Népbíróságok Országos Tanácsához lehetett fellebbezni, amelynek öt tagja ügyvédi vagy bírói vizsgával bíró jogász volt. Előtte a vádat a népfőügyész, vagy helyettese képviselte.⁵

1945 áprilisában — a Magyar Kommunista Párt nyomására — a népbíróságok taglétszámát hatra emelték, s a szakszervezetek is jelölhettek tagot a testületbe. Ezzel tovább erősödött a népbíróságokban a baloldali befolyás, és ez a döntésekre is kihatott. Az ítéleteknek széles skálája volt: a halálbüntetéstől a különböző időtartamú fegyház- és börtönbüntetésekben keresztül a kényszermunkáig és az internálásig. 1945 és 1950 között 58 629 fő állt a népbíróságok előtt, akik közül 477-et ítélték halálra (189-et hajtottak végre). Ilyen jellegű népi igazságszolgáltató testületek az összes kelet-európai országban működtek, de Franciaországban is hasonló szervek ítélték a kollaboránsok felett. Súlyos problémája azonban működésüknek, hogy legtöbbször a személyes sérelmek, a helyi ellentétek és az egyéni érdekek, bosszúvágyak kerültek előtérbe, s nem a jogi szemlélet és az igazságszolgáltatás igénye.⁶

A Makó székhelyű modern kori Csanád vármegye a trianoni békeszerződés után egyesült Arad és Torontál vármegye Magyarországhoz került részeivel, így létrejött Csanád–Arad–Torontál közigazgatásilag egyelőre egyesített

⁴ *Palasik Mária*: A jogállam megteremtésének kísérlete és kudarca Magyarországon. 1944–1949. Budapest, 2000. 21–79.

⁵ *Lukács Tibor*: A magyar népbírósági jog és a népbíróságok. 1945–1950. Budapest, 1979. 283–262.

⁶ *Miklós Péter*: A koalíciós évek állama. 1944–1949. In: A magyar állam története. 1711–2006. Szerk. Szabó Pál Csaba. Szeged, 2010. 205–223.

(k. e. e.) vármegye. Ennek a közigazgatási egységnek változtatta meg a nevét 1945-ben Erdei Ferenc, az Ideiglenes Nemzeti Kormány belügyminisztere Csanád vármegyére (úgy vélte ugyanis, hogy a „k. e. e.” formula használata revizionista szemléletű, így ellentétes a kabinet azon külpolitikai törekvésével, hogy békés viszonyt alakítson ki a szomszédos államokkal). Végül az 1950. évi közigazgatási átalakítás során szűnt meg Csanád vármegye, amelynek egykori területe a mai Csongrád megye délkeleti és Békés megye déli részén fekszik. Az egykori Csanád vármegye nemzetiségei — németek, szlovákok, szerbek, románok — közül a második világháborút követő népességmozgások a németiséget és a szlovákságot érintették. Elek (amely 1946 tavaszán közigazgatásilag átkerült Békés vármegyéhez) és Almáskamarás nagyobb számú német lakossága mellett Kübekháza és Újszentiván kisebb létszámú németiségét is kitelepítették 1946 folyamán.⁷ 1947-ben pedig Pitvaros, Csanádalberti és Ambrózfalva szlovákságának nagy része távozott Csehszlovákiába, s helyükre a Felvidékről kitelepített magyarok kerültek.⁸

A Csanád vármegyei Újszentivánon⁹ az 1941-es népszámlálás adatai szerint a település 1 381 lakosa közül 569 volt német anyanyelvű, akik közül 546-an német nemzetiségűnek is vallották magukat.¹⁰ Az újszentiváni németek nagy része a megszálló szovjetek elől menekülő Magyarországot megszálló német csapatok által szervezett evakuáció keretében távozott a településről 1944. október 5-én. Közülük sokan visszatértek 1945 nyarán. Őket 1946. május 13-án telepítették ki. Már 1944–1945 fordulóján a Vörös Hadsereg egységei tizenhét fiatal újszentiváni németet hurcoltak el. 1944. december 31-én Nátly Annát, Müller Pétert, Gémes Józsefet, Buschbacher Borbálát, Wéber Józsefet, Follmer Pétert, Follmer Antalt, Stefán Erzsébetet, Stefán Teréziát, Herdibu Katalint, Heinrich Annát, Klemmer Irmát és Follmer Magdolnát. 1945. január 3-án pedig Debreczeni Nándort, Nátly Mátyást, Wéber Erzsébetet és Krauser Idát.¹¹ Szovjet hadifogoly-, illetve munkatáborban a Szövetséges Ellenőrző Bizottság adatai szerint hat újszentiváni német férfi volt 1945 tavaszán. Újszentivánról 1944. szeptember 14-én Klemmer Pétert, 18-án Buschbacher Józsefet, 23-án ifj. Huhn Miklóst, 28-án Klemmer Jánost vitték el a szovjetek munkaszolgálatra. Dornbach József 1944 februárjában a krími Kercs városánál, míg Bauer József ismeretlen időpontban esett a Vörös Hadsereg fogságába.¹²

⁷ Vö. *Miklós Péter*: A Csanád vármegyei németiség kitelepítéséről. Délvidéki Szemle, 2014. 2. sz. 86–95.

⁸ Lásd bővebben: *Miklós Péter*: A csehszlovák–magyar lakosságcsere Csanád vármegyei történetéhez. In: Múzeumi kutatások Csongrád megyében 2007. Szerk. Tóth István. Szeged, 2008. 93–100.

⁹ A falu történetének monografikus feldolgozása 1945-ig: *Vecseryés János*: Újszentiván története. Újszentiván, 2006. A helyi németiség történetének leírása: *Gräbeldinger, Anton*: Heimatbuch Ujszentiván. Bad Reichenhall, 1981.

¹⁰ A német kitelepítés és az 1941. évi népszámlálás. Összeáll.: Heinz Ervin, Lakatos Miklós, Czibulka Zoltán. http://www.nepszamlalas2001.hu/hun/egyeb/nemet/data/tables/load8_10.html (A leltöltés időpontja: 2013. április 20.)

¹¹ MNL CSML Újszentiváni Nemzeti Bizottság iratai. XVII. 41. (a továbbiakban: ÚNBI) 1. doboz Szám nélkül. (1946. március 15.)

¹² MNL CSML ÚNBI 1. doboz Szám nélkül. Vö. A gyulai Schriffert Mihály naplófeljegyzései a kényszermunkatáborról. In: In: Deportálás, kényszermunka. Békési és csanádi németek szovjet munkatáborokban. Összeáll. és bev.: Erdmann Gyula. Gyula, 1990. 50–93.

Újszentiván község előjárósága 1945. január 15-én készített kimutatást a faluban található elhagyott lakóingatlanok és megműveletlen földek tulajdonosairól. A hatvankét tételt tartalmazó listán szereplők valamennyien németek (például Gräbeldinger Antal, özv. Schüsler Jánosné, Gilot Miklós, Huhn József, Wellinger Károly, Balthazar Péter, Balthazar Antal, Klemens János, Wolf Antal, Wolf György, Krauser József, ifj. Krauser Antal, Gräbeldinger Péter, Klemens József, Klemens Mátyás, Wolf Mátyás, Kurth József, Emser Péter, Wolf Péter, Schütz Jánosné, Schüsler Péter, Schneider József stb.). 1944 őszén a megszálló szovjetek elől menekültek el, hátrahagyván hétszázkilencvennyolc katasztrális hold megműveletlen földet.¹³ A helyi előjáróság és a nemzeti bizottság 1945. február 7-i ülésén már döntött is az ingatlanok haszonbérbe adásáról és meghatározta az új lakók, illetve használók személyét.¹⁴ Schmerzel József a legnagyobb újszentiváni gazda volt: nyolcvanegy katasztrális hold saját tulajdonú földön gazdálkodott. A Csanád megyei földbirtokrendező tanács 1945. szeptember 15-én tartott ülésén döntött Schmelzer összes birtokának elkobzásáról, mert „az elkobzást szenvedő a Volksbund tagja volt”.¹⁵ A szovjetek elől elmenekülő németek által hátrahagyott ingatlanokat a helybeliek — a földigénylő bizottság irányításával — használatba vették. A földeket a földigénylők között szétosztották a földreformrendelet (600/1945. M.E.) szellemében, a lakóházakat (a gazdasági épületekkel és a termelőeszközökkel) pedig haszonbérbe adták helybéli földnélkülieknek.¹⁶

Az újszentiváni németekkel együtt 1944 októberében távozott a faluból Winkler József katolikus plébános is. Ezt a községi előjáróság 1945 februárjában jelentette Hamvas Endre csanádi püspöknek, s kérte a főpapot, hogy minél előbb biztosítsa a helyi katolikusok lekipásztori ellátását. „Újszentiván község plébánosa — írták a püspöknek — Winkler József úr az orosz felszabadító csapatok elől községünkben elmenekülvén községünk r[ómai]. kath[olikus]. hívői 1944 október eleje óta lekipásztor nélkül vannak. A mai rendkívüli időkben kétszeresen fontos a hívők lelki gondozása, szentségekben részesítése. Immáron ötödik hónapja nélkülözzük a lelki gondozást és a szentségek kiszolgáltatását, sőt az említett idő óta községünkben szentmisét sem szolgáltatattak.”¹⁷ Ennek hatására a főpásztor utasította Winklert a visszatérésre, aki 1945 márciusában vissza is állt az újszentiváni lelkészi szolgálatba.¹⁸

A Csanád vármegyei Újszentiván német származású lakói közül — a fennmaradt levéltári iratok alapján — kilenc ellen indult népbírósi eljárás 1945 nyara és 1948 ősze között.

Az 1897. augusztus 27-én Újszentivánon született Balthazar Péter a Volksbund egyik helyi szervezője volt, sőt 1941-ben a községben megalakult szervezet első elnökévé választotta a tagság. Ezt a posztot 1943-ig töltötte be,

¹³ MNL CSML Újszentiváni Földigénylő Bizottság iratai. XVII. 539. (a továbbiakban: ÚFBI) 266/1945. (19/1945. ikt. sz.)

¹⁴ MNL CSML ÚNBI Jegyzőkönyvek, 1945. február 13.

¹⁵ MNL CSML ÚFBI 266/1945. (2736/1945. ikt. sz.)

¹⁶ Uo.

¹⁷ Szeged-Csanádi Püspöki Levéltár. Püspöki hivatal iratai: egyházigazgatási iratok. 267/1945.

¹⁸ Uo.

amikor is Lux Miklós lett a Volksbund újszentiváni vezetője.¹⁹ Ahogyan azt később népbírósi eljárása idején tett vallomásaiban is vállalta: „...beismerem, hogy Újszentiván községben, mint Volksbund vezető szerepeltem. 1941. szeptember hónaptól, amikor a Volksbund megalakult annak vezetését és úgy a szervezését [is] én végeztem. Nem tagadom, hogy ezt teljes odaadással és meggyőződéssel csináltam.”²⁰

Balthazár 1944. október 5-én a német csapatokkal együtt távozott, s előbb — a többi újszentiváni némethez hasonlóan — két hónapig Bécs mellett volt egy táborban, majd Tirolba került, ahol amerikai fogságba estek. Újszentivánra csak 1945. július 19-én tért vissza²¹, amikor — a rendőrségi jelentések szerint — a helyi magyarok inzultálták („Miért nem német zászló alatt jöttél vissza?” – kiáltották neki), sőt meg is fenyegették („Agyon kéne verni!”). Suta János újszentiváni rendőr 1945. augusztus 31-i vallomása szerint hazatérésekor még a meglincselése is benne volt a levegőben. „A látszat azt mutatta, hogy ha Balthazár szabadon lett volna, a közönség talán agyon is verte volna.”²²

Balthazár Pétert hazatérte másnapján rendőri őrizet alá vették és Kiszomborra, a Csanád vármegyei torontáli járás székhelyére, a rendőrpáncsnokságra vitték kihallgatásra. Három hónapi fogság után a szegedi népbírósi makói tanácsa 1945. október 25-én „népellenes büntette” (tudniillik, hogy az újszentiváni Volksbund elnöke volt két évig) miatt öt évnyi szabadságvesztésre ítélte, valamint politikai jogai gyakorlásától is eltiltotta tíz esztendőre (előbb a kiszombori rendőrségen, majd a mezőhegyesi internálótáborban volt).²³

A büntetését töltő Balthazár 1946. szeptember 18-án a népügyészhez fordult azt kérelmezve, hogy az engedélyezze számára büntetése megszakítását, valamint saját költségén Németországba való távozását. Ezt azzal indokolta, hogy családja már kinn van, ő pedig szintén szerepel a kiteleptendők névjegyzékében.²⁴ Hogy ekkor megkapta-e az engedélyt, az a fennmaradt népbírósi iratokból nem derül ki. Az viszont biztos, hogy Balthazár Péter végül Németországba távozott. Münchenben telepedett le, ott is hunyt el 1969. április 11-én.²⁵

Balthazár Péterné született Krauser Annát férjével együtt szintén letartóztatták és perbe fogták. Elsősorban azért, mert Volksbund-tag volt és férjének segített a szervezet újszentiváni zászlószentelésének megszervezésében. 1945. július 23-ai vallomásaiban elmondta, hogy a Volksbundnak megalakulása óta tagja volt. Előadta az újszentiváni németek menekülésének okát is: „1944. október 5-én az orosz megszállás elől családommal és férjemmel együtt elmenekültem, mert azt mondták, az oroszok, ha bejönnek, a németeket mind fel fogják koncolni.”²⁶

¹⁹ MNL CSML SZNI 798/1945. 5.

²⁰ MNL CSML SZNI 798/1945. 31.

²¹ MNL CSML SZNI 798/1945. 5.

²² MNL CSML SZNI 798/1945. 9.

²³ MNL CSML SZNI 798/1945. 33.

²⁴ MNL CSML SZNI 798/1945. 33.

²⁵ *Gräbeldinger, Anton*: i. m. 149.

²⁶ MNL CSML SZNI 851/1945. 15–17.

Balthazárnét 1945. október 25-én — férjével egy napon — egy évre ítélték. 1946. július 26-án szabadult volna (hiszen az előzetes letartóztatásban eltöltött három hónapot beszámították), azonban — ahogy a szegedi népügyészség munkatársa fogalmazott — „minthogy kitelepítés alá esik, átkísérendő ez ok megjelölése mellett a torontáli járási kapitányság politikai osztályára Kiszomborra”.²⁷ Rövid őrizet után 1946. augusztus 18-án kitoloncolták Magyarországról.²⁸ Két gyermekével — és nem sokkal később utánuk érkező férjével — együtt végül Bajországra telepedett le.

Balthazár Miklósné született Krauser Rozália bűne az volt, hogy 1942-ben Újszentivánon belépett a Volksbundba, amelynek három hónapig tagja volt, majd kilépett. A népbírói peranyagában olvasható: „1942 februárjában pontosabban meg nem határozható időpontban — anélkül, hogy vele szemben közvetlenül vagy közvetve kényszer alkalmaztatott volna — belépett a németek által Magyarországon szervezett Volksbundba tagként és annak három hónapon keresztül tagja maradt.”²⁹ Ezért 1946. január 24-én hat hónap börtönre és politikai jogainak háromévi felfüggesztésére ítélte a bíróság. Az ítélet indoklásában — a főtebb említett általánosságokon túl — semmilyen konkrét kifogásolható cselekedetet nem említettek. Büntetésének letöltése után 1946 nyarán kitelepítették.³⁰

Az eleni származású Zöllner Györgyné született Jäger Franciska 1944 tavaszán Újszentivánon belépett a Volksbundba. Noha ott a szervezésben nem vett részt, hat havi börtönre és politikai jogainak három évi felfüggesztésére ítélték 1946. január 24-én.³¹ Szabadságvesztését 1947. november 20-án kellett volna megkezdenie, ám addigra már — a többi újszentiváni némettel együtt 1946 májusában — kitelepítették Németországba.³²

Wellinger Károlynét született Wolf Annát ugyancsak 1946. január 24-én szintén hat havi börtönre és három évi politikai jogfosztásra ítélték. Az indok: 1942 októberre és 1943 nyara között — tehát legfőljebb tíz hónapig — tagja volt a Volksbundnak.³³

Wolf Péter 1939-ben lépett be a Volksbundba, amelynek mindvégig tagja volt. 1944. szeptember 22-én kapta meg a német katonai behívót, amire azonnal bevonult Bajára és két hónapos bécsi kiképzést követően a SS kötelékében szolgált tolmácsként a fronton.³⁴ 1945. május 7-én amerikai fogságba esett, majd néhány nap után átkerült a szovjetekhez, akik a jánosházi hadifogolytáborban tartották fogva. Augusztus 10-én térhetett haza Újszentivánra. Másnap letartóztatták és 1945. október 25-én négy év börtönre, valamint politikai jogainak öt évre való felfüggesztésére ítélték.³⁵ Az ítélet elleni fellebbezésének meg

²⁷ MNL CSML SZNI 851/1945. 49.

²⁸ MNL CSML SZNI 798/1945. 42.

²⁹ MNL CSML SZNI 1129/1945. 11.

³⁰ MNL CSML SZNI 1129/1945. 7–8. és 35.

³¹ MNL CSML SZNI 1122/1945. 11.

³² MNL CSML SZNI 1122/1945. 25–27.

³³ MNL CSML SZNI 1125/1945. 14.

³⁴ Vö. *Tilkovszky Loránt*: SS-toborzás Magyarországon. Budapest, 1974.

³⁵ MNL CSML SZNI 832/1945. 14–16.

lett az eredménye, hiszen 1946 októberében a Népbíróságok Országos Tanácsa a szabadságvesztést két évre mérsékelte. Szabadulása után, 1947-ben őt is kitelepítették.³⁶

Az 1911. november 1-jei születésű Wolf József 1943 májusában önként jelentkezett az SS-be, a Volksbundnak nem volt tagja. A háború 1945. májusi vége Hamburgban érte, ahol kiképzőként szolgált. Tirolnba került, ahonnan 1945. július 17-én tért vissza Újszentivánra. A népbíróság 1946. január 25-én öt év kényszermunkára (amit 1948 októberében a Népbíróságok Országos Tanácsa — súlyos szervi szívbajára tekintettel — fegyházbüntetésre módosított) és tíz év politikai jogvesztésre ítélte. Büntetését csaknem végig letöltötte, 1950 elején szabadult.³⁷ 1951-ben halt meg Szegeden (egyik kislánya börtönvevei alatt született, a másik nem sokkal halála előtt).³⁸

A legnagyobb földterülettel rendelkező újszentiváni német gazda, az 1899. július 9-én született Schmelzer József — a vádirat szerint — a Volksbund tagja volt és azt bőkezűen támogatta anyagilag (1938-ban például negyven pengős följajánlást tett a szövetségnek). Több tanú is állította, hogy a Rákóczi (a későbbi Felszabadulás) utca és az Árpád utca sarkán álló Német Kör helyiségében Schmelzer József úgy összeszólalkozott rokonával, Krauser Antallal azon, hogy utóbbi ki szeretne lépni a Volksbundból, hogy a vita hevében letépte róla az inget.³⁹

Az újszentiváni származású Sajtos Gyula tartalékos honvéd alhadnagy — egykori rendőr nyomozó — 1945. augusztus 21-i a rendőrségnek írt levele szerint Schmelzer „gőgös magyarnyúzó sváb nagygazda”, aki volksbundista társaival együtt a falusi ünnepélyekre horogkeresztes zászló alatt vonult, amit a házára is kitűzött, s aki a magyarokat — főleg a fiatalembereket és a honvédeket — kivezettette a német körből, ha ott megjelentek.

Sajtos meglehetősen zavaros feljelentő sorait a következőkkel zárta: „Röviden és velősen, mert aki sokat ír, vagy bolond, vagy próféta: A Schmelzert a helybeli szerbek igyekeznek menteni. Azzal az indokkal, mert mikor a bácskai felszabadulás történt – ugyanakkor sok szentiváni szerbet letartóztattak kémkedés gyanúja miatt. A Schmelzer volt az első, aki az illetők kimentésére indult. És hogy hogyan, de mégis sikerült! Kérem? Ezek után vagy az összes bűnös svábokat szabadon bocsátani a Schmelzerrel együtt, vagy maradjon minden sváb ott a Schmerzellel együtt.”⁴⁰

Schmelzer József 1945. augusztus 25-én tett rendőrségi vallomásában tagadta az ellene fölhozott vádakát. Állítása szerint nem volt tagja a Volksbundnak, s annak vezetőivel és tagságával csak a régi családi és baráti kapcsolatok miatt találkozott. Elmondta, hogy a Német Körben gyakran megfordult, az ot-tani rendezvényeket és összejöveteleket támogatta is pénzzel és hogy Krauserrel családi konfliktus miatt veszekedett és szedte le róla az inget.⁴¹

³⁶ MNL CSML SZNI 832/1945. 26–27. és 35.

³⁷ MNL CSML SZNI 988/1945. 14–17.

³⁸ *Gräbeldinger, Anton*: i. m. 283.

³⁹ MNL CSML SZNI 1037/1945. 26.

⁴⁰ MNL CSML SZNI 1037/1945. 7.

⁴¹ MNL CSML SZNI 1037/1945. 28.

A Magyarországi Szlávok Antifasiszta Frontjának újszentiváni csoportja 1945 decemberében — ötágú csillagos pecséttel ellátott — levelet írt a népbíróságnak, amelyben egyrészt demokratikus érzelmét bizonygatták, másrészt azt állították, hogy Schmerzel volt az egyedüli, aki a 1941 áprilisában — a Délvidék egy részére való magyar bevonulás idején — a rendőri őrizet alá került szerb gazdák mellett kiállt, s hogy lánya 1944 végén élelmiszerral támogatta a szomszédos településen, Szőregen ápolt szovjet katonákat.⁴²

Schmerzel József első népbíróvási tárgyalására 1945. december 13-án került sor. Akkor azonban csak a vád tanúit hallgatták meg, ezért a vádlott és védője, Báron Ferenc ügyvéd újabb tárgyalást és további tanúk meghallgatását kezdeményezte. Az újabb tárgyalást 1946. június 3-án és 4-én tartották. Ezen — a népbíróvási gyakorlattól eltérően — példátlanul sok (huszonegy) tanú volt jelen, s további négy tanúvallomást fölolvastak. A népbíróság — miután azt sem látta bizonyítottnak, hogy Schmelzer a Volksbund tagja lett volna — végül fölmentő ítéletet hozott.⁴³

Amíg Schmerzel József vizsgálati fogságban volt (amelyet a kiszombori fogdában, a mezőhegyesi internálótáborban, illetve a szegedi Csillag börtönben töltött), előbb összeírták a kitelepítendő újszentiváni németeket, majd megtörtént a kitelepítés is. Erről értesülve kérte Schmerzel a népügyészségtől szabadon bocsátását. Kérelmében — amelyben német származását is kénytelen volt megtagadni — többek között az alábbiakat írta.

„Nekem és családomnak is életbevágóan fontos érdekem fűződik a szabadlára helyezésemmel. Bár soha német származásúnak, sem pedig német anyanyelvűnek nem vallottam magam, családomat a kitelepítendő névsorába vettem fel, mely ügyet személyesen én tudnék elintézni, a szükséges bizonyítékokat és tanúkat, tekintve ezek személyes vonatkozásait, egyedül én tudnám a kitelepítendő névsorát felülvizsgáló bizottság elé terjeszteni. Szabadlára helyezésem nélkül előállhat az szerencsétlen helyzet, hogy családomat ügyem elintézésig kitelepítik és tőlük örökre elszakadok.”⁴⁴

Nem találtam arra vonatkozó forrást, hogy a Schmelzer családot a családfővel együtt később, vagy külön, 1946 májusában telepítették-e ki. Az biztos azonban, hogy a fölmentés után Schmerzel József az államrendőrség politikai osztályának őrizete alatt maradt, majd kitelepítették. Feleségével és két gyermekével Baden-Württembergben, Rottweil városában telepedett le. Ott is halt meg 1979. július 2-án.⁴⁵

Meglepően későn, 1948 őszén emelt vádat a szegedi népügyészség Nátly (Kühn) Mária ellen, aki 1942-ben a Volksbund újszentiváni ifjúsági szervezetébe lépett be. Mivel ott semmilyen említésre méltó tevékenységet nem folytatott (1944-ban állítása szerint már nem is járt a gyűlésekre sem), 1949. február 12-én fölmentették.⁴⁶

⁴² MNL CSML SZNI 1037/1945. 86–87. és 110.

⁴³ MNL CSML SZNI 1037/1945. 37–62.

⁴⁴ MNL CSML SZNI 1037/1945. 102.

⁴⁵ *Gräbeldinger, Anton*: i. m. 249.

⁴⁶ MNL CSML SZNI 1185/1948. 9. és 14.

Az imént ismertetett kilenc népbírósi per anyagát áttekintve látszik, hogy a németellenesség és a nemzetiségi sztereotípiák mind a tanúvallomásokban, mind az ítéletekben tetten érhetőek. Amint érzékelhető a fenti esetekből, már egyszerűen a Volksbund-tagság is elegendő vád volt a népbírósi eljárás megindításához.⁴⁷ Nem véletlen, hogy viszonylag szigorú büntetést kapott Baltház Péter — a Volksbund helyi vezetője — és felesége. Azon természetesen nem csodálkozhatunk, hogy az SS kötelékében a fronton, illetve a hamburgi kiképzőközpontban szolgáló Wolf Pétert, illetve Wolf Józsefet szabadságvesztésre (kettő, illetve öt évre) ítélte a népbírósi bíróság. A nagygazda Schmerzel József elleni szövvényes eljárás pedig a németek elleni népbírósi perek és a kitelepítésük mögött meghúzódó gazdasági érdekekre, valamint a lokális közösségi viszonyokra vonatkozóan szolgál érdekes társadalomtörténeti adalékokkal.

A PRACTICAL APPLICATION OF THE PRINCIPLE OF COLLECTIVE GUILT?

Germans of Csanád County before the People's Tribunal
by Miklós Péter
(Summary)

The study is based on the judicial records of nine cases pursued before the people's tribunal against Germans from Csanád county between 1945 and 1949. A survey of the judicial files has clearly proved that anti-German sentiments and national stereotypes were reflected in both the testimonies and the verdicts. On the basis of the cases analysed the most common accusation for launching the people's tribunal procedure was membership of the Volksbund, and the local leaders of this organisation suffered relatively heavy punishments. It is no matter for surprise that those Germans in the county who had served in the SS at the front, or in the training centre at Hamburg, were sentenced to imprisonment (two and five years) by the tribunal. The complicated procedure conducted against a major farmer of German origins sheds light from a socio-historical perspective on the economic interests underlying the tribunal procedures against the Germans and their forced relocation, as well as on the network of local communities. The chief source basis of the study is the record collection of the People's Tribunal of Szeged, whose competence encompassed the county of Csanád, now kept in the Csongrád Branch of the Hungarian National Archives.

⁴⁷ Vö. *Tilkovszky Loránt*: Ez volt a Volksbund. A német népcsoport-politika és Magyarország. 1938–1945. Budapest, 1978.; *Spannenberger Norbert*: A Volksbund. Egy népcsoport nemzetiszocialista szervezete vagy emancipációs kisebbségi egyesület? Aetas, 2000. 4. sz. 50–63.; *Spannenberger Norbert*: A magyarországi Volksbund. Berlin és Budapest között. Budapest, 2005.

